

- виявлення місця і ролі України та її регіонів у міжнародному поділі праці, наукове обґрунтування виробничої спеціалізації регіонів в умовах посилення ринкових механізмів економічного розвитку;
- розробка наукових основ економічного та соціального макро- і мікрорайонування України, сегментації ринків виробництва, збуту та споживання як єдиного економічного відтворювального циклу;
- визначення економічної, соціальної та екологічної ефективності розвитку різних форм територіальної організації виробництва і продуктивних сил у цілому;
- вдосконалення теоретичних основ підготовки схем розвитку і розміщення продуктивних сил України та її регіонів на середньо- та довгострокову перспективу в умовах зростання ролі регіонів і органів місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку, всезростаючому впливу глобалізаційних чинників.

УДК 332.12 : 316.32

Т.В. ПЕПА, В.Л. ТРОЯН

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Нові тенденції загальноекономічного розвитку останнім часом все частіше асоціюються з поняттям глобалізація, яке визначає не завершену картину сучасного світу, а особливості розвитку господарських зв'язків. Вони характеризуються нагромадженням структурних зрушень та помітним посиленням процесів взаємодії між суб'єктами світової економіки, зростаючим взаємозв'язком та взаємозалежністю національних економік, злиттям національних ринків у єдиний світовий ринок. Рушійними силами глобалізації є поглиблення міжнародного поділу праці на базі зростаючої диференціації високотехнологічних кінцевих продуктів і напівпродуктів, подальший розвиток міжнародної інфраструктури, зокрема транспортної, розвиток транснаціонального підприємництва, інформаційна революція тощо. Глобалізаційні процеси, які є об'єктивними і незворотніми, змушують країни-суб'єкти міжнародних економічних відносин пристосовуватися до нових умов та відповідати на сучасні виклики. Це орієнтує й Україну як порівняно молоду державу визначитися стосовно свого місця та ролі у сучасному глобальному середовищі.

Вивченню питань, пов'язаних із всезагальною глобалізацією, присвячено низку наукових досліджень як у світовій економічній літературі, так і в роботах вітчизняних учених. Ядром теорії глобалізму, як відомо, є концепція неоліберальної глобалізації. Вона вирізняється високим рівнем авторитету своїх розробників (У. Бек, М. Кастельс, Д. Найт, Дж. Сорос, Ф. Фукуяма та ін.), у

© Т.В. Пена, В.Л.Троян, 2008

роботах яких проблемам глобалізації належить одне з провідних місць. Прикладом глибоких досліджень цієї проблеми за кордоном можуть бути також праці Д. Сакса, Е. Корнера, Д. Долара, А. Краайа, Д. Френкеля, Д. Ромера.

Значним доробком у дослідженні різних аспектів глобалізації є внесок українських учених. Так, теоретичні основи глобалізації розвитку в Україні вперше сформовано в монографії “Глобалізація і безпека розвитку” під науковою редакцією О. Білоруса, в якій визначено природу, основні закономірності та закони глобалізації і глобальної інтеграції, наведено оцінку сучасних міжнародних трансформаційних стратегій і стратегій глобального розвитку. Різносторонні проблеми глобалізації і глобалізму у своїх працях розглядають також О. Александрова, А. Гальчинський, В. Геєць, Ю. Пахомов, А. Філіпенко та інші.

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню сутності глобалізації як найважливішої тенденції в сучасному світовому розвитку, залишаються мало вивченими питання стосовно її впливу на розвиток національної економіки та регіональної зокрема.

Метою статті є оцінювання явища глобалізації, його впливу на розвиток економіки України та її регіонів, пошук можливостей здійснення мобілізаційного розвитку держави в сучасному глобальному середовищі.

Тема глобалізації стала надзвичайно актуальною серед економістів світу, адже глобальний світ сьогодні охоплює більше ніж 210 країн світу із населенням понад 6 млрд. осіб. Під глобалізацією розуміють і стан, і процес, в якому на життя світової спільноти впливають різноманітні міжнародні фактори. Як зазначено в “Економічній енциклопедії”, “глобалізація... – категорія, яка відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів і з 60-х рр. ХХ ст. набуває форм постійного і неухильно зростаючого міжнародного переплетіння національних економік” [1, с. 264]. Зазначимо, що вчені, які досліджують глобалізацію, дають неоднозначні оцінки цим процесам та їх наслідкам: одні їх однозначно підтримують, інші висловлюють різко негативні думки. Не зупиняючись на суперечностях, що існують серед учених стосовно ролі, функцій та можливих наслідків впливу глобалізації на розвиток світового господарства, зазначимо, що практично кожна країна світу відчуває її вплив на розвиток національної економіки і має пристосовуватися до тих глобальних перетворень, які відбуваються у світі.

Результатами всезагальної глобалізації є стирання меж між внутрішнім і зовнішнім середовищем, внутрішньою і зовнішньою політикою. Глобальні процеси, що відбуваються між країнами і регіонами світу, приносять державам багато користі, але разом з тим, і загроз. Зокрема, досягнення глобальної економіки не вирішили проблему подолання небезпечних розривів у рівнях економічного розвитку держав. Так, сьогодні на 20% населення планети, що проживає у багатих країнах, припадає 86% світового ВВП, в той час як на 20% населення, що мешкає у найбідніших державах, – лише 4% [2, с. 762].

Можна констатувати, що на теперішній час у світі сформувалося три міжнародних економічних центри, які є основними глобалізаторами у формуванні групових інтересів держав. Такими центрами міжнародного масштабу прийнято вважати американський на чолі із США,

західноєвропейський, представлений Європейським Союзом, та східноазіатський, провідну позицію в якому займає Японія. Ці міжнародні економічні центри розвитку глобалізації відіграють роль не тільки реалізаторів групових інтересів країн, що входять до їх складу, а й захисників їхніх інтересів на міжнародних ринках, створюючи сприятливі умови для просування товарів і послуг, використання нових ресурсозберігаючих технологій тощо.

Відмітимо, що за сучасних умов відбувається діалектичне поєднання глобалізації світового господарства з одночасним посиленням впливу регіонального чинника на світову економіку і політику. Створення Європейського Союзу як структурної форми прямої взаємодії адміністративних утворень європейських держав, поява нових інститутів співробітництва прикордонних територій є лише окремими прикладами підвищення ролі міжрегіональних зв'язків у світових економічних процесах кінця ХХ – початку ХХІ ст. Чинник регіоналізації впливає на хід економічних процесів не лише на світовому, але й національному рівнях. Функціонування глобальних компаній, їх ефективність безпосередньо залежать від надійності і міцності зв'язків з економічними і політичними інститутами в регіонах базування.

Для України як молодої держави, що не має великого досвіду у формуванні самостійної політики господарювання і змушена в стислі строки опанувати світовий досвід, однією з ефективних форм протистояння загрозам глобалізації є її активна участь у локальних міжнародних угрупованнях, міжнародних економічних мережах тощо. Так, сьогодні наша держава бере участь у роботі низки міжнародних угруповань, зокрема єврорегіонів, а саме: “Карпатського єврорегіону”, єврорегіонів “Буг”, “Нижній Дунай”, “Верхній Прут”, “Дністер”. З боку України до них залучені Волинська, Чернівецька, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська, Львівська області, а від іноземних держав – адміністративно-територіальні одиниці Польщі, Білорусії, Румунії, Словаччини, Угорщини, Молдови, Австрії, Німеччини та Франції. Підводячи основні підсумки функціонування подібних об'єднань в Україні, зазначимо, що становлення останніх відбувається поки що з ускладненнями як організаційного, так і політичного характеру. Із названих єврорегіональних утворень наразі лише “Карпатський єврорегіон” та єврорегіон “Буг” входять до асоціації європейських прикордонних територій, що є занадто незначним для представництва інтересів України у світових, зокрема європейських господарських структурах.

У глобальних економічних мережах, що значно впливають на розвиток загальноекономічної діяльності, ключові позиції займають, як відомо, транснаціональні корпорації (ТНК). На теперішній час у світі існує понад 60 тисяч ТНК, більшість штаб-квартир яких розташована в США, Японії, країнах Західної Європи. Через ТНК відбувається активне підключення до процесів глобалізації первинних ланок виробництва, забезпечується зайнятість населення, опанування нових технологій, ринків збуту, залучення іноземних інвестицій тощо. Україна, як і багато держав з перехідною економікою, перебуває в зоні периферії або напівпериферії стосовно входження до міжнародних економічних мереж.

Разом з тим міжнародні ТНК починають проявляти інтерес до її корпорацій, насамперед тих, які можуть принести найбільші прибутки. Так, з початку XXI ст. зарубіжні ТНК ввезли в Україну понад 2 млрд. дол. США (2/3 від загальної кількості). Ними створено близько 9 тис. робочих місць. Найактивніше діяли ТНК США та Європейського Союзу, які виявили зацікавленість здебільшого в інвестуванні харчової промисловості та сільського господарства, а також машинобудування, підприємств легкої промисловості та громадського харчування. Зокрема, в український тютюновий бізнес транснаціональні компанії інвестували понад 200 млн. грн., що дозволило модернізувати його та налагодити випуск стратегічних марок продукції [3, с. 121].

Однак вагомий недолік розвитку взаємовідносин українського підприємницького середовища та провідних ТНК світу сьогодні полягає в тому, що вони здебільшого ґрунтуються на формуванні останніх систем зарубіжних філій. Переважаючою формою організації іноземних філій в Україні є формування нового виробництва за рахунок прямих капіталовкладень. З будівництва власних заводів розпочали свою діяльність в Україні “Coca-Cola”, “Cargill”, “Mc Donald’s”. Така ж форма взаємодії, як придбання українських підприємств іноземними інвесторами, за масштабами є незначною. Наприклад, бельгійською пивоварною компанією “Sun interdrew” було придбано чотири українських підприємства – ЗАТ “Чернігівський пивкомбінат “Десна”, “Миколаївський пивзавод “Янтар”, “Пиво-безалкогольний комбінат “Крим”, ВАТ “Рогань”, англійською компанією “Watford Petroleum” – ЗАТ НПЗ “Галичина” та НПЗ “Нафтохімік Прикарпаття”.

Іншою формою співробітництва економіки України із зарубіжними ТНК є придбання контрольних пакетів акцій. Яскравим прикладом цього є придбання французькою транснаціональною корпорацією з виробництва будівельних матеріалів “Лафарж” 82% акцій найбільшого в Східній Європі підприємства цементної галузі – “Миколаївцемент”. Проте слід зазначити, що сьогодні перевагу в залученні до українського ринку провідні ТНК надають все ж менш ризикованим капіталовкладенням, ніж прямі інвестиції, а саме портфельним інвестиціям. Як показовий приклад, можна навести телекомунікаційне підприємство ЗАТ “Утел”. Загалом більша частина українських підприємств, що інвестуються з-за кордону, є спільними підприємствами. Для легкої промисловості, де переважають малі та середні підприємства, характерна концентрація іноземного капіталу на рівні фірм.

Формування власних транснаціональних компаній в Україні фахівці пов’язують насамперед із розвитком найбільших її фінансово-промислових груп та виходом їх на міжнародні ринки. За перспективами для перетворення на національні транснаціональні компанії за сучасних умов виділяються Інтерпайп, концерн “Металургія”, Індустріальний союз Донбасу (ІСД), група “Приват”. Особливо енергійно виходить на ринки Східної Європи ІСД, яка володіє великими пакетами акцій металургійних комбінатів Польщі, Данії, Угорщини. За оцінками експертів, має можливість перетворитись на транснаціональну компанію і ВАТ “Укрнафта”, балансовий прибуток якого за

рік перевищує 700 тис. дол. США, а обсяг товарної продукції становить майже 1,3 млн. грн. Компанія активно співпрацює в реалізації своєї виробничої діяльності з такими відомими корпораціями, як “Моментум Ентерпрайзис” (Канада), “Карлтон Трейдинг Україна”, “Астерал Вектор Ресорсиз”, “Інк” (Канада), її спеціалісти працюють у Російській Федерації, Індії, Пакистані, Сирії, Алжирі, Лівії, Кубі, В’єтнамі [4, с. 61].

Спорідненість вітчизняного господарського комплексу з російським визначає перспективність створення російсько-українських транснаціональних компаній. Першими кроками на шляху їх формування стали створені 1994 р. Укртатнафта, РУНО, 1999 р. – міжнародний консорціум “Середній транспортний літак”, концерн “Сталь-труба-газ” (Російський Газпром та Харцизький трубний завод). Перспективними можуть стати українсько-російські компанії з виробництва алюмінію, титану, їх прокату, авіаційних двигунів, вантажних автомобілів.

Зазначимо, що посилення ролі глобальних економічних мереж, у тому числі транснаціональних корпорацій, у загальносвітовому розвитку пов’язано із запровадженням необмеженої свободи ринку та приватного підприємництва, що певною мірою загрожує підпорядкуванню державних інституцій інтересам великого монопольного капіталу. Для України неконтрольований державою вплив транснаціональних корпорацій на її економіку, яка потребує значних капіталовкладень, може призвести до досить негативних змін структури промислового та сільськогосподарського виробництва в напрямі закріплення сировинної орієнтації. Це надовго може зафіксувати стан країни як периферійної зони світового економічного розвитку, адже транснаціональний капітал через надання переваги в інвестуванні галузям з видобутку сировини здатен утримувати розвиток національної економіки на залежному від нього рівні. За таких умов Україна матиме незначний шанс повноцінного входження до співтовариства розвинених держав.

Необхідність ефективної протидії негативним наслідкам глобалізації вимагає від України вирішення комплексу завдань, основним з яких є прорив від неефективного сьогодні індустріального суспільно-економічного укладу до постіндустріального, а від нього – до інформаційного. Його можна вирішити лише за умови стратегічного управління економічними процесами, який передбачає ефективне використання внутрішнього та зовнішнього потенціалів для формування основ самодостатнього динамічного розвитку країни у глобальному середовищі. При цьому роль держави є визначальною у питаннях аналізу наявних та визначенні стратегічних національних конкурентних переваг у глобальному економічному середовищі, інституційному оформленні соціальних норм та правил для ефективнішого досягнення суспільних цілей, формуванні сприятливого підприємницького та інвестиційного клімату, розробці політики техніко-економічної модернізації і структурних перетворень.

Ґрунтуючись на відомій схемі М. Портера щодо можливих моделей економічного зростання країн за сучасних умов, яка передбачає факторну, інвестиційну та інноваційну спеціалізацію, можна припустити, що Україна спроможна за своїм потенціалом і ресурсами паралельно використовувати

розвиток за трьома названими напрямками, послідовно і поступово змінюючи питому вагу та їхнє співвідношення в економічному потенціалі держави. У перших двох напрямках, які сьогодні становлять експортну спеціалізацію, країна може значною мірою використовувати конкурентні переваги цінового характеру, а в третьому – визначальною має стати нецінова, якісна конкуренція, яка характерна для розвинених країн. Значення першого і другого напрямків для економіки України певний час має зберігатися, оскільки вони забезпечують найбільші прибутки і валютні надходження, які за умови раціонального використання повинні стати основним ресурсом для формування мобілізаційної моделі економіки. Розвиток третього напрямку стратегічно необхідний в сучасних умовах активізації процесів всезагальної глобалізації.

Отже, глобалізація – це складний процес формування цілісної системи сучасного світового господарства на основі транснаціонального розподілу праці, для якого характерне посилення нерівномірності економічного розвитку. Україна, як і багато держав з перехідною економікою, поки що знаходиться осторонь цих процесів. Оскільки явище глобалізації тісно пов'язане зі становленням інформаційного суспільно-економічного укладу, який формується тільки в найрозвиненіших державах, Україна в найближчій перспективі повинна здійснити прорив до постіндустріального, а від нього – до інформаційного укладу на основі ефективного використання її внутрішнього і зовнішнього потенціалів та самодостатнього модернізаційного розвитку.

Література

1. *Економічна енциклопедія: У 3-х т. – К.: “Академія”, 2000. – Т. 1. – 537 с.*
2. *Глобалізація і безпека розвитку/ О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко, М.О. Гончаренко та ін. – К.: КНЕУ, 2002. – 789 с.*
3. *Пешко А.В. Формування і розвиток реальної економіки в Україні. – Ужгород: Патент, 2005. – 231 с.*
4. *Шевцов А.І., Мерніков Г.І. Україна в гео економічній парадигмі світу ТНК. – Дніпропетровськ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2004. – 122 с.*

УДК 330.313

В.В. ПИЛИПІВ

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕГІОНАЛЬНОГО ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Оцінюючи важливість геополітичного положення України, її природно-ресурсний і людський потенціал, все очевиднішою постає, з одного боку, її потенційна здатність до самостійності і самодостатності, а з іншого – зацікавленість ключових світових суб'єктів у нав'язуванні таких сценаріїв, які сприятимуть досягненню їх цілей у розв'язанні загальноцивілізаційних проблем світового розвитку. Проте такі цілі не завжди відповідатимуть інтересам

© В.В. Пилипів, 2008